

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון כ"ז

תשע"ג

חספד 447

עלינו לשבח

שירת המלכות

לנשמת ארלט פורטונה בת יוסף ואלגרה ז"ל

עליונה ונעלה תפילת "עלינו לשבח" שבה אנו חותמים את תפילותינו. יסודה על פי המסורת בתפילת יהושע בן נון וסידורה על ידי רב תלמידו של רבי יהודה הנשיא. מקומה הראשון בתפילת מוסף של ראש השנה ומשם התמשכה והגיעה במהלך השנים אל התפילות שבכל יום ויום. עצם עובדה זו כבר מזמינה אותנו לכוונה מיוחדת. בכל יום כאשר הציבור מסיים כמעט את תפילתו ורוח השגרה והחולין כבר מבקשים את מעשינו ואת דיבורינו, לפתע מתעוררת רוח מלכות וקדושה, קול שופר ואימת הדין, ואנו שבים, ולו לרגע אחד, אל האווירה המרגשת של "היום הרת עולם" ואל הכרת גודל כבוד שם מלכותו, אל שאיפתנו הגדולה "לתקן עולם במלכות שדי" ואל חזון כלל-אנושי. מתוך כך נפגשים אנו מחדש עם עולם העשייה.

מפרשים רבים עמדו על שני החלקים המנוגדים של "עלינו לשבח" ועל ההשלמה התהליכית שניגודיות זו מייצרת. כך למשל הרש"ר הירש בסידורו:

בחלקה הראשון הדגישה תפילה זו את ניגוד תודעתנו האלוקית, השונה מהקצה אל הקצה בהשוואה לזו של משפחות האדמה [...] ברם בחלקה השני על כן וגו', אנו מביעים את התקווה, דווקא על יסוד תודעת אלוקים זו, גם כן בהחלטיות, לתקון העולם במלכות שדי, ולקבלת עבודתו מצד כל יושבי הארץ [...] אנו מקווים ליום בו יעשו כל יושבי תבל אגודה אחת לתת יקר ואמון לה' אחד ויחיד.

אך לא רק שני חלקים לתפילה (וכך אכן מודפס ברוב הסידורים והנוסחים), אלא נראה כי גם בתוכנה ניתן למצוא מבנים זוגיים שונים. למשל, כבר בפתיחתה אנו רואים מבנה של שבח כפול: "עלינו לשבח לאדון הכול, לתת גדולה ליוצר בראשית". על פי פירוש הרמח"ל בספרו "מאמר החכמה" הדברים דומים אך שונים:

"אדון הכול" מכוון כנגד אמונת מציאותו "כי הוא לבדו המצוי הראשון" (– טרנסצנדנטאלי), ואילו התואר "יוצר בראשית" מדייק את הפנייה האלוקית לעולם, לבריאה ולאדם, ולהופעתו דרך הטבע והחיים (– אימננטי).

את כפל פנים זה על פי הרמח"ל ניתן לראות אף בהמשך: מחד גיסא "שהוא נוטה שמים" – המציאות המשפיעה והמובדלת, ומאידך גיסא "ויוסד ארץ" – המציאות התחתונה והמקבלת.

על מבנה כפול נוסף מצביע מרן הראי"ה זצ"ל בביאורו את הפעולה הכפולה המופיעה לקראת סוף החלק הראשון "וידעת היום והשבות אל לבבך": "הידיעה היא מצד החוכמה לבדה שאינה במעשה, וההשבה אל הלב

היא מכוח הרצון שמתרחב ומתעטר במרומי השכל וחוזר ונקבע מתוכם לדרך המעשה" (עולת ראה, א). על פי הרב אנו עוסקים בתנועה המחברת שני קטבים, הכרת ה' נפתחת בידיעה שכלית, מתוך כך מתעורר הרצון והוא היורד ומתממש במעשינו.

מבנה כפול נוסף על פי הרמח"ל מנגיד את אמונת עם ישראל אל מול אלילות הגויים בחינת "זה מול זה":

והנה סדרו ארבעה שבחים כנגד ארבע אותיות השם ב"ה, והם: (1) "עלינו לשבח"; (2) "לתת גדולה"; (3) "שלא עשנו"; (4) "ולא שמנו". אחר כך מספר כנגד זה בגנות של העבודה זרה, והיינו: (1) "שלא שם חלקנו"; (2) "וגורלנו"; (3) "שהם משתחוים"; (4) "ומתפללים".

גם בחלק השני רואים תהליך של תיקון כפול: סור מרע – סילוק ומיגור העבודה זרה, ולאחר מכן עשה טוב – השבת העמים כולם לאמונה בה' (הרש"ר מדגיש כי מדובר בשינוי מחשבתי ואמוני ולא בתהליך גיור כלל עולמי).

הזוגות השונים, המנוגדים והמשלימים, מבטאים את המתח הפנימי המתקיים בעומקה של מלכות והמלכת ה'. למעשה עלינו לחזור אל המקור של "עלינו לשבח" בתפילת המלכויות שבראש השנה, שכן מועד זה עצמו מזמן כפל פנים מבלבל לעתים. מצד אחד זהו יום הדין, ספרי חיים ומתים נפתחים ואנו עוברים לפניו "כבקרת רועה עדרו". משום אימת היום איננו אומרים הלל ובעדות שונות מקפידים לא להרבות בשירה ובניגונים. מצד שני, ראש השנה איננו יום עינוי ובכי, אנו סועדים ושמחים בהולדת העולם והאדם, כדברי הנביא: "לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים [...] כי חדות ה' היא מעוזכם" (נחמיה, ח). כיצד נעמוד אם כן מול ה' יתברך? כבנים? כעבדים? (וכבר הסבירו שאולי משום כך ראש השנה חל יומיים...) ואכן, סוד המלכות בסוד המורכבות, "אחת דיבר אלוקים שנים זו שמעתי" (תהלים סב, יב). אנו מחויבים לשאת יחד את שני ההפכים – ריחוק וקרוב, אדון ובורא, יראה ואהבה. השמיעה הכפולה יורדת אף לברור ולהבדלה בעולמנו: נשמה וגוף, קודש וחול, ישראל ועמים. מטרתנו איננה לטשטש ולמחוק את המורכבות הזו, אלא אדרבה לחדד ולהבין כי כל הממדים השונים נובעים משורש אחד, גבוה מעל גבוה, המיטיב לכול ורחמיו על הכול. אם נאמין בכך ונפנים זאת נזכה להשיב את הכול אל השורש, לתיקון עולם, לחבר שמים וארץ ולאחד מחשבה למעשה. נדמה כי כלל החלקים, המבנים והזוגות שב"עלינו לשבח" מובילים את המתפלל אל שאיפת החיתום (שאף באחדותו שומר על כפילותו!): "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

ד"ר ראובן טבול
ראש ההתמחות לספרות

הטמא שהוא טהור והרע שהוא טוב

כל הלכות הצרעת הן הלכות שאינן מובנות לנו, אבל יש הלכה אחת הסתומה לנו יותר מכל הלכות הצרעת. הדין הבסיסי של הצרעת הוא כי אדם שהופיע כתם לבן בבשרו בגודל מסוים, הופך להיות טמא וצריך לצאת מחוץ למחנה. לאחר מכן הוא צריך לעבור תהליך של טהרה והקרבת קרבנות, ובעקבותיו יכול הוא לחזור למחנה ולחיים נורמליים.

הכתם הלבן הוא תופעה לא נורמלית בגופו של האדם. למרות זאת, אם כל גופו הפך לבן, האדם הופך להיות טהור! הכיצד? התהליך שקרה למצורע הוא: הכתם הלבן, הלא נורמלי, מפסיק להיות חריג והופך להיות הצבע של כל הגוף, כביכול הוא נורמלי.

הרב קוק מנסה להסביר לפי ההלכה הזו, עיקרון רוחני כללי. בכללות העולם, המעשי והרוחני, אין כל רע נמצא כי אם בערכו הבודד, אבל בקיבוץ הכל, הכל הוא טוב ממש, לא מפני בטול ברוב, כפי החשבון הצנום. אלא מצד הערך העצמי האידיאלי. ומוכן מזה שכל מה שהקירוב אל כל נעשה יותר גדול התכונה, הרע מתמעט, והטוב מתגלה. ולא עוד אלא שקיבוץ הרע בכל חלקיו מופיע לעומק טוב גדול מאד, והוא מתחבר בעומק רתיחות שקיקתו אל הטוב המוחלט, שלא יגוררו רע, כלו הפך לבן טהור (אורות הקודש, ב, עמ' תנב).

הכתם הלבן הבודד, במכלול של הנורמליות של הגוף, מסמל מקרה רע הקורה לאדם במהלך חייו הנורמליים. הרב קוק טוען כי האירוע הרע שהתרחש הוא רע רק משום שאנו מתייחסים אליו ביחידות. אם היינו מסתכלים עליו

בפרספקטיבה גבוהה כחלק ממכלול של כל הקורה בעולם היינו שמים לב כי הוא טוב!

אכן, בדרך כלל איננו מצליחים להתבונן בכל המכלול ולכן המקרים הרעים שקורים נראים לנו כרע. אבל אם היינו מצליחים להתרומם ולהביט בכל מה שקורה כאחד, היה מתברר לנו כי באמת אין כלל רע, הכול טוב.

יוסף הולך לפגוש את אחיו ולדרוש בשלום והם משליכים אותו לבור. הוא נמכר לעבד למצרים ומגיע לבית הסוהר. הוא סובל. בהסתכלות יחידנית דבר רע קורה לו, אבל שהוא זו בכלל הפגישה אותו עם שר המשקים; היותו אסיר בכלא אפשרה לו לפתור את חלומם של שר המשקים, מה שהביא אותו אחר כך לפתור את חלום פרעה, ולהיות המשנה למלך מצרים.

האירוע הבודד של מכירת יוסף לעבד הוא רע, אבל מכלול הדברים הקורים ליוסף הוא טוב. לו היה יוסף יודע מראש את כל העומד לקרות לו, לא היה לו רע כלל. את כל השלבים שבדרך היה עובר בשמחה ובטוב לבב.

לעיקרון זה רומז הכתוב: "כולו הפך לבן טהור הוא". ברגע שאיננו מביטים על אירוע בודד, על כתם לבן בודד, אלא על כל התמונה, מתברר שהכול לבן. זהו רמז עמוק לכך שגם האירוע הבודד הנראה לנו טמא ורע, במהותו הוא "לבן", כלומר טוב.

(מתוך דברים שכתב הרב אליהו מאללי)

נעמי מאללי

סטודנטית במסלול לתנועה ולמחול

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצי"ה זצ"ל

תלמידים מספרים
מצעד יום העצמאות

ברוריה מכמן

הרב יאיר אוריאל ז"ל מראשוני המתיישבים בחברון ור"מ במכון מאיר בירושלים, מספר:

ביום העצמאות נערך מצעד צבאי בירושלים. לאחר התפילה בבניין הישן של הישיבה עלה רבנו ברחוב בן יהודה לכיוון רחוב המלך ג'ורג' כדי לראות את המצעד, ואני התלוויתי אליו. לא הבנתי מדוע הלך רבנו בדרך זו, הרי המצעד בא מצדו המערבי של רח' יפו ונכנס לרח' המלך ג'ורג' ליד החנות 'מעין שטוב', והיו מקומות קרובים יותר למצעד. חשבת שהסיבה היא מפני ששם יש פחות אנשים, ונוח יותר לעמוד. מאוחר יותר נודע לי שכך הייתה דרכו של מרן הרב צבי יהודה, לעמוד ולראות את המצעד במקום הזה כדי לעמוד מול הכנסת. מעשיו היו מכוונים ולכל דבר הייתה סיבה שלא תמיד חשבנו עליה. בדרך דיבר רבנו על הדרוש העשירי בדרשות הר"ן שאומר כי הפסוק "וְאֶמְרָתְךָ בְּלִבְּךָ כְּחֵי וְעֵצָם יָדִי, עֲשֵׂה לִי אֶת-הַחֵלֶל הַזֶּה" (דב' ח:יז) הוא פסוק חיובי רק כאשר בא אחריו הפסוק "כי ד' אלוהיך הוא הַנֶּתֵּן לָךְ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חַיִּיל". וכך גם בפסוק: "אלה ברכב ואלה בסוסים" כאשר בא יחד עם "ואנחנו בשם ד' אלוהינו נזכיר". (על אשת חיל היה רבנו נוהג לומר: "אשה יראת ד' היא תתהלל" – כשהיא יראת ד', היא תתהלל גם בחן וגם ביופי).

הגענו אל מול הבניין הישן של הכנסת, עמדנו ברח' המלך ג'ורג' פינת רח' הלל, ורבנו וגם אני מחאנו כפיים לחיילים. כשהתקרבה קבוצת בנות חיילות, הציבור יצא מגדרו במחאות כפיים סוערות ובהתלהבות. אני לא ידעתי מה לעשות, למחוא כפיים או לא למחוא? מזווית העין הסתכלתי לצד ימין לראות מה רבנו עושה. רבנו לא מחא כפיים. מיותר לציין שגם אני לא מחאתי כפיים.

מתוך: יאיר אוריאל, בשיפולי הגלימה: הרב צבי יהודה הכהן קוק, ישראל תשע"ב, עמ' 109.

מרן הרב צבי יהודה השתדל לקחת נר כחול לבן להבדלה, כצבעי דגל המדינה.

על הבולים הישראליים היה אומר שהם מקדשים שם ד' ומפרסמים את האמונה בבריאת העולם על ידי התאריך העברי הרשום עליהם (שם עמ' 117).

על הקיר מאחורי השדה שעמדה בחדרו של רבנו היו תלויות תמונות של הרמב"ם, החפץ חיים והרצל. פעם נעלמה תמונתו של הרצל, מישוהו לקח אותה.

מרן הרב צבי יהודה הפסיק לומר שיעורים עד שהתמונה תוחזר, והיא אכן הוחזרה. רבנו היה מכנה את הרצל "תינוק שנשבה", ואף היה מצטט מיומנו של הרצל דברי אמונה (שם עמ' 106).